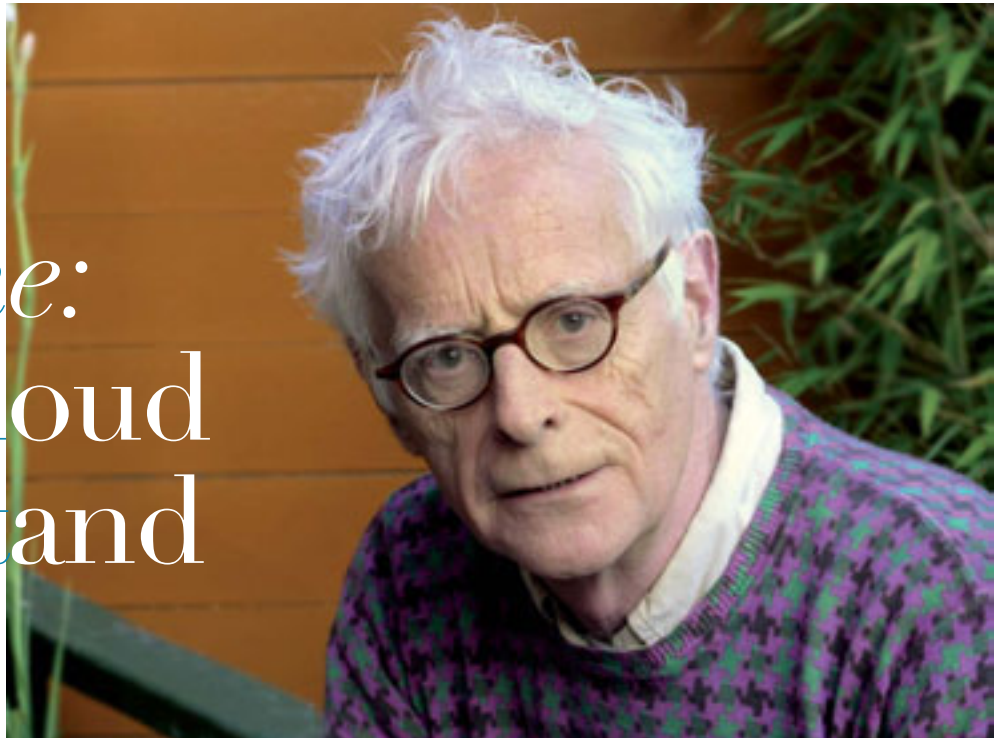

JAAP EVERT ABRAHAMSE
 SENIOR ONDERZOEKER HISTORISCHE
 STEDENBOUW BIJ DE RIJKSDIENST
 VOOR HET CULTUREEL ERFGOED

Ed Taverne is emeritus hoogleraar architectuur- en stedenbouwgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. Tijdens zijn hoogleraarschap heeft hij in hoge mate bijgedragen aan de transformatie van de architectuurgeschiedenis van een traditionele, op de kunstgeschiedenis gebaseerde wetenschap waarin vooral de opeenvolging van bouwstijlen werd bestudeerd, naar een meer interdisciplinaire aanpak waarin grotere stedelijke en landschappelijke structuren centraal stonden. Hij heeft zich daarnaast altijd buiten academische kring bewogen, en vanuit een brede vakmatige betrokkenheid een rol gespeeld in discussies en visie-ontwikkeling met betrekking tot de inrichting van Nederland. Op dit moment is hij lid van het Kwaliteitsteam van het Nationaal Project Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW).

INTERVIEW NAAR AANLEIDING
 VAN HET VERSCHIJNEN VAN
 DE ERFGOEDBALANS 2009

Ed Taverne: Geen behoud door stilstand

In 2002 verscheen de Archeologiebalans. Zie jij de Erfgoedbalans als het volgende deel in een reeks of gaat deze een andere rol spelen?

Je kunt deze balans vanuit verschillende invalshoeken bekijken. Je kunt er niet om heen dat dit document in verband zal worden gebracht met de discussie over de stelselherziening in de erfgoedzorg die nu wordt gevoerd. Zowel de Raad voor Cultuur als de vijf MoMo-werkgroepen hebben intussen hun bijdragen geleverd, maar de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed nog niet. Daarom zie ik de Erfgoedbalans in de eerste plaats als een bijdrage van de Rijksdienst aan de discussie over de modernisering van de

Monumentenwet (MoMo). De balans biedt het noodzakelijke materiaal voor het debat: wat hebben we bereikt, in wat voor staat bevindt het erfgoed zich, waar zit onze kennis en waar zitten de kennislacunes? Pas als de feiten en cijfers bekend zijn, kan je op een zinnige manier discussiëren over stelselherziening. In dat opzicht zal het stuk zeker een nuttige functie kunnen vervullen.

Welke rol zie jij de Erfgoedbalans concreet spelen in de stelselherziening?

Als je vanuit dat oogpunt kijkt vind ik vooral de hoofdstukken die over bestuur en beleid uiterst waardevol. Die bieden heldere bestuurlijke en juridische uitgangspunten voor een realistisch debat over de modernisering van de monumentenzorg. We willen allemaal van een traditionele, vooral objectgerichte monumentenzorg naar een meer omgevingsgerichte erfgoedzorg, waarin grotere structuren als dragers van kwaliteit worden behouden en ontwikkeld. De huidige Monumentenwet is daarvoor – zeker als het gaat om de bescherming van het

cultuurlandschap – ontoereikend. Opvallend is ook dat juist deze hoofdstukken met overtuiging en gezag zijn geschreven, zoals je van deze dienst zou verwachten. Daar worden grenzen gesteld en keuzes gemaakt. Dat zie ik niet in alle stukken terug.

Welke inzichten kan je er verder aan ontlelen?

Een balans dient naar mijn mening iets méér te bieden dan alleen een beredeneerd overzicht van de staat van en kennis over het erfgoed. Je zou toch op zijn minst iets mogen verwachten over het functioneren van de dienst en over de toekomst van de institutionele erfgoedzorg. Maar wie daar in de balans naar op zoek gaat, komt bedrogen uit. Ik vind dat er weinig openingen inzitten in de richting van een nieuwe filosofie en werkwijze. Er is erg veel aandacht voor het instrumentarium, voor wetten en regels en subsidieregelingen. Ik zie nog niet de wil om uit dat wespennest van inventarisaties en regelgeving te komen en een nieuwe visie op erfgoed te formuleren. Op dit punt maakt de balans de indruk van een

spoorboekje waarin ambtenaren van ongelijksoortige overheden elkaar informeren over mistige reisdoelen.

[Jij mist visie, maar hoort die thuis in zo'n balans?](#)

Daar kan je natuurlijk van mening over verschillen. Het is in de eerste plaats een inventarisatie. Die is – ook kartografisch visueel – betrouwbaar uitgevoerd. Hoe ver je gaat in het analyseren van die gegevens is een punt van discussie. Het Sociaal en Cultureel Planbureau gaat daar veel verder in. Soms zijn die analyses wat mij betreft te gekleurd, maar ze zijn in ieder geval duidelijk. Mild uitgedrukt: de Erfgoedbalans biedt het noodzakelijke fundament voor het formuleren van een visie die recht doet aan de veranderde opvattingen over geschiedenis, cultuur en identiteit en over de gevolgen daarvan voor de waardering van monumenten in de samenleving. Die visie zie ik in de balans nog niet terug. Het is een eerste stap, de echte keuzes moeten nog worden gemaakt.

[Zie jij desondanks een opvatting over de erfgoedzorg in de balans?](#)

Zaker. En ik zie een opvatting die mij voor een groot deel niet aanstaat. Een die naar mijn opinie hopeloos verouderd is. Defensief en objectgericht, of, grof gezegd: behoud door stilstand in plaats van door ontwikkeling, die opvatting loopt als een rode draad door het document. Het belangrijkste symptoom daarvan is de marginale aanwezigheid van het Belvedere-project en van de ermee bereikte resultaten in de balans. Er staan in de hele balans misschien honderd regels over Belve-

dere. Maar als ergens een aanknopingspunt ligt voor vernieuwing van de erfgoedzorg in Nederland dan zijn dat de ervaringen en winstpunten die de afgelopen jaren zijn opgedaan binnen Belvedere. Het idee van behoud door ontwikkeling is bij de Rijksdienst kennelijk nog niet aangeslagen. Ik zie veel behoud maar weinig ontwikkeling. Het lijkt een allerslaatste poging om de erfgoedzorg te houden zoals hij altijd geweest is. De aansluiting op de nieuwe betekenissen die het erfgoed in de samenleving heeft gekregen, vindt niet plaats. Kijk naar het eerste hoofdstuk, waar geworsteld wordt om het verouderde begrip 'monument' te herdefiniëren in termen van moderne erfgoedzorg. Het is, intellectueel gesproken, een schamele ouverture van de balans. Terwijl de aanknopingspunten voor reflectie voor het grijpen liggen: historici en politici hebben de mond vol over 'canons', over de rol die het materieel en immaterieel erfgoed moet of kan spelen bij het definiëren van een nationale of lokale identiteit; economen en vrijetijdswetenschappers focussen al decennialang op de sociale en vooral de economische betekenis van het materiële erfgoed. Ik zie daar weinig van terug in deze balans.

[Wat zouden volgens jou de belangrijkste ingrediënten moeten zijn van een langetermijnvisie op ons erfgoed?](#)

Er zijn natuurlijk tal van thema's die naar voren springen. Laten we ons beperken tot de noodzaak voor een planologische horizonverbreding van de monumentenzorg, tot de veranderende rol van overheden bij herkenning en ontwikkeling van het erfgoed en, tenslotte, tot de verhouding tussen ambtelijke

zorg en wetenschappelijk onderzoek. Over de eerste twee onderwerpen zijn door MoMowergroepen belangwekkende rapporten geschreven, die vanuit de dienst om antwoord en discussie vragen. Ik denk dat de Rijksdienst nu stappen moet gaan zetten om vanuit de eigen praktijkervaring duidelijk te maken wat een meer gebiedsgerichte benadering voor de omgang met het archeologische, gebouwde en landschappelijke erfgoed gaat betekenen. Behoud door ontwikkeling betekent ook dat de ontwerpende disciplines in de toekomst een veel grotere rol zullen krijgen bij de recycling van waardevolle elementen van onze omgeving. Hoe denkt men daarover? Welke posities moeten daarbij worden prijsgegeven? En wat zijn de krachten die dat intern verhinderen? Er ligt meer dan voldoende stof voor discussie en er ligt nu een basis voor visieontwikkeling in de vorm van de Erfgoedbalans.

[Waar moet die visie zich verder op toespitsen?](#)

Een ander thema dat in de Erfgoedbalans zit maar niet expliciet wordt uitgewerkt is de positie van de verschillende overheden. Tot op welke afstand kan de centrale overheid zich terugtrekken op het gebied van de erfgoedzorg? Welke kansen en mogelijkheden biedt de nieuwe Wet ruimtelijke ordening in dit opzicht? En hoe pakt dat precies uit voor zulke uiteenlopende sectoren als het archeologische erfgoed, de historische componenten in de gebouwde en de landschappelijke omgeving? De archeologen hebben, technisch gesproken, sinds kort hun zaakjes goed op orde. Maar hoe werkt de decentralisatie van herkenning, beheer en kennis van allerlei aspecten van het cultuurlandschap uit? Welke

ervaringen zijn intussen opgedaan met de beschermende ontwikkeling van gemeente- en provinciegrenzen overschrijdende ensembles als de Nieuwe Hollandse Waterlinie? Zijn de provincies opgewassen tegen de hun wettelijk opgelegde taken, hoe succesvol is de onderlinge samenwerking en hoe effectief zijn de provincies bij het gebruiken van het beschikbare instrumentarium? In de Erfgoedbalans worden hierover, in de hoofdstukken over beleid en regelgeving, behartenswaardige dingen gezegd. Maar het is jammer dat met geen woord gesproken wordt over de bestuurlijke, planologische en ontwerp-technische innovaties die op dit moment in nationale projecten als de NHW of Ruimte voor de Rivier plaatsvinden. Dit zijn de kraamkamers voor gebiedsgerichte erfgoedzorg op alle niveaus waar (historische) archeologie, landelijke omgeving en gebouwd erfgoed samenkomen. Door die combinatie zijn ze relevant voor de toekomstige samenwerking tussen overheden en andere partijen bij de omgang met het erfgoed. En dus ook voor de toekomst van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Dus de focus moet komen te liggen op het landschap?

Als je het hebt over de rol van de centrale overheid bij het veiligstellen en ontwikkelen van cultuurhistorie op de lange termijn en in de meest brede zin van het woord, dan denk ik dat die vooral moet lopen via de ruimtelijke ordening. De omgang met de cultuurhistorische waarden in het landschap levert zowel in juridische, technische als bestuurlijke zin ongekende problemen op. Ik ben zelf betrokken bij het behoud en de ontwikkeling van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Dat is een project dat zich afspeelt in zestig gemeenten, in vijf provincies. Het heeft intussen alle predicaten gekregen die er in de planologische

winkel te koop zijn: van nationaal landschap, Belvedereproject, nationaal project tot voorbeeldproject. In een onderneming van deze omvang wordt pas duidelijk welke problemen je tegenkomt als je erfgoed wilt inzetten in ruimtelijke ontwikkelingen onder de nieuwe Wet ruimtelijke ordening. Er is daarvoor een compleet nieuwe bestuursstructuur geconstrueerd, de Liniecommissie, waarin provincies, gemeenten en waterschappen samenwerken. In het Pact van Rijnauwen hebben Rijk en provincies zich gecommitteerd aan de gezamenlijke uitvoering en financiering van een groot aantal projecten in de periode 2008-2011. Daarmee is een begin gemaakt met een nationale inspanning om aan de oostzijde van de

Het verschuift geleidelijk van de ene sector naar de andere. Niet alleen bestuurders hebben daar moeite mee, ook ambtenaren van de Rijksdienst. Ik noem een klein voorbeeld. Bij de restauratie van Fort Asperen moest de grondlaag vanwege vochtwering tijdelijk worden verwijderd. Daarbij kwam een fascinerend daklandschap tevoorschijn, uniek binnen de linie. Maar als het aan de monumentenzorgers ligt, moet de aarden bekleding na het herstel weer keurig worden teruggebracht. Een fort is een fort omdat er fort op staat! Een dergelijk kunsthistorisch fundamentalisme gaat voorbij aan nieuwe kansen voor gebruik en blokkeert het functioneren van het gebouw in eigentijdse omgeving.

Willen we dat Nederland dichtslibt met hier en daar een leuk panoramaatje tussen geluidswallen door?

huidige Randstad – vanaf Muiden tot aan de Biesbosch – een gebied open te houden van hoge cultuurhistorische, landschappelijke en vooral recreatieve waarde. De Groene Long als alternatief voor het virtuele Groene Hart. Je zou verwachten dat de rijksoverheid – het Ministerie van VROM voorop – hoog inzet op deze impuls. Maar waarom dan toch steeds weer iets nieuws bedenken en onzinnige voorstellen lanceren als metropolitane stadsparken in de Randstad (Structuurvisie 2040), als je elders betrokken bent bij een realistisch en uitvoerbaar project? In het project van de NHW dat nu al een paar jaar loopt zie je een geleidelijke verschuiving van een beleid van bescherming, restauratie en herstel naar ruimtelijke ordening, hergebruik en ontwikkeling.

Als de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed zich niet meer zou bezighouden met schoorstenen op forten, wat zijn dan de perspectieven op de lange termijn?

Ik denk dat de Rijksdienst zich als vertegenwoordiger van de rijksoverheid voor het cultuurlandschap en het gebouwd erfgoed in de eerste plaats moet richten op de waarborging en begeleiding van cultuurhistorische waarden binnen planprocessen.

Daarbij is de inbreng bij een overkoepelende planologische visie als de Nota Ruimte cruciaal. Op lagere niveaus zijn dat de nieuwe voorgeschreven structuurvisies van provincies en gemeenten. Cultuurhistorie als draaischijf voor gebiedsontwikkeling – daar moet de dienst voor staan. Dat betekent: andere kaders en andere rollen. Die zijn op inspirerende wijze uitgewerkt in het advies van de MoMoworkgroep RO. Een tweede aspect dat ik onvoldoende aantref is de rol die de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed speelt en moet spelen op het gebied van kennis. Als je beleidszaken decentraliseert moet je zorgen dat degene die verantwoordelijk wordt, over de daarvoor noodzakelijke kennis kan beschikken.

6 – FOTO UIT 1973, WAAROP CENTRAAL DE WIJK VINKHUIZEN EN ACHTER DE STRAKKE STADSGRENS NAAR DE HORIZON HET REITDIEP, HET VAN STARKENBORGHKANAAL EN MIDDAG-HUMSTERLAND. AEROPHOTO EELDE

7 – FOTO VAN 25 MEI 2009: DE NOORDWESTELIJKE STADSRAND VAN GRONINGEN, MET RECHTS DE WIJK VINKHUIZEN EN LINKS DE RECENTE SPRAWL. AEROPHOTO EELDE

De archeologen hebben dat vrij goed voor elkaar, maar op het gebied van stedelijke en rurale landschappen en het gebouwd erfgoed is dat nog niet goed geregeld. De dienst moet de structuur ontwikkelen waarin lagere overheden van kennis worden voorzien. Kennisontwikkeling en kennisverspreiding zijn cruciaal.

[Speelt de Erfgoedbalans in op vragen uit de samenleving en de academische wereld?](#)

Ik kan daar niet zo makkelijk op antwoorden. Wel constateer ik een grote afstand tussen de deskundigen binnen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de vakbroeders die in het universitaire milieu werken. Ik zie een angst-aanjagende kloof tussen de jongens aan de knoppen, de ambtelijke omgang met erfgoed, en de discussies in de academische wereld. Neem de manier waarop de archeologie in de balans aanwezig is. Die wordt voornamelijk bekeken en beoordeeld vanuit het Malta-perspectief. Archeologische opgravingen – de wensen, kansen en verwachtingen – zijn volledig losgezongen van (cultuur)historische vraagstellingen, waardoor de nationale archeologie een pakhuis dreigt te worden van ongeopende dossiers waar niemand behoefte aan heeft en die enkel documentaire waarde hebben. Wat bijvoorbeeld volledig ontbreekt is de historische archeologie, de actuele tendens om archeologische gegevens in te zetten bij het zoeken naar oplossingen van historische vraagstukken. Natuurlijk hebben we de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA), maar de uitkomsten daarvan zijn voor de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kennelijk geen reden om het tot nu toe gevoerde beleid te wijzigen.

[Wat vind je van de behandeling van de cultuur-](#)

[historische waarden van de gebouwde omgeving door de Erfgoedbalans?](#)

De stad komt er in de balans bekaaid af. Het kan toch niet zo zijn dat een oriëntatie op de landschappelijke ondergrond en een gebiedsgerichte benadering van het erfgoed vanzelfsprekend leidt tot versterking van de rurale focus van de erfgoedzorg? De balans geeft onvoldoende blijk van het onderscheid tussen stadsontwikkeling en stedenbouw. Het laatste lijkt te worden beschermd, het eerste wordt aan haar lot overgelaten. Op die manier werkt erfgoedzorg indirect mee aan de musealisering van het binnenstedelijke milieu en blijven actuele thema's als stedelijke herstructurering en stadsrandontwikkeling, en vooral de versmelting van stad en platteland, buiten beeld. Het thema van de periferie, de zorgvuldige programmering van de stadsrand in termen van overgang van een gebouwde naar een landelijke omgeving: dat thema is eigen aan onze door steden gedomineerde cultuur, waar de hele geschiedenis van onze schilderkunst over gaat, bezongen in poëzie, beschreven in romans en gedramatiseerd in filmkunst. Dat gedachtengoed moet vanuit de dienst worden ingebracht op het juiste moment in het juiste document. Kijk bijvoorbeeld eens in Groningen hoe de noordelijke stadsgrens totaal verpest is door Vinex-achtige uitbreidingen langs het oeroude Reitdiep. Daar lag een haar-scherpe grens, een prachtige beëindiging in hoogbouw uit de jaren zestig. Het college heeft tegen beter weten in een nieuwbouwplan doorgedrukt. Achteraf zei de betreffende wethouder dat dit de grootste vergissing uit zijn politieke loopbaan was. Een dergelijke bestuurlijke wandaad is niet alleen gevolg van gebrek aan cultuurhistorische kennis op lager niveau. Maar ook van de afwezigheid van een overheidslaag die resoluut ingrijpt. Dirk Sijmons

verwijst in zulke gevallen altijd naar de Green Belt om Londen. Daar ligt een scherpe grens tussen rood en groen. Tot hier en niet verder. Geen wethouder die het in zijn hoofd haalt om over de streep te gaan bouwen. Daar kan het wel, waarom hier niet? Willen we dat grote delen van Nederland dichtslibben met hier en daar een leuk panoramaatje tussen de geluidswallen door? En ondertussen maar doorpraten over 'Mooi Nederland'? Of gaan we een heldere visie neerzetten op cultuurlandschap en stedenbouw? Om daartoe te komen moet je de verhouding tussen stad en land definiëren. Daarbij kan het erfgoed, zowel het landschap als de stedenbouw, vooral de naoorlogse stad, een structurerende rol spelen. Door een goede combinatie van erfgoedzorg en planologie kan je resultaat behalen. Ik zie nog te weinig bevolgenheid.

[Wat moet nu de eerste stap zijn met de Erfgoedbalans?](#)

Ik hoop dat het stuk in ieder geval breed verspreid wordt. De Erfgoedbalans moet niet blijven zweven in de ambtelijke sfeer. De balans markeert hoe dan ook de stand van zaken binnen de eerst aangewezen instantie op het gebied van het herkennen, waarborgen en ontwikkelen van het erfgoed. Ik denk dat er snel twee initiatieven moeten worden genomen. Op de eerste plaats het opstellen van een Nationale Onderzoeksagenda Erfgoed (NOaE), al was het maar in de vorm van een nascholingscursus voor wat achterop geraakte beleidsambtenaren. Daarnaast zou ik graag zien dat er een debat komt waar de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed samen met andere partijen uit de wetenschap, bestuur en samenleving de bouwstenen legt voor de positionering van een Rijksdienst binnen een gemoderniseerd erfgoedbestel. ●